

نذر برای امام حسین علیه السلام و نقش آن در گسترش و رشد مجالس حسینی

دکتر محمدحسین کاظمی*

اشاره

نذر برای امام حسین علیه السلام از جمله عباداتی است که به مسلمانان این امکان را می‌دهد تا هم‌زمان هم بعد توحیدی اعتقادات خود را تقویت کنند هم محبت و ولایت خود به اهل بیت علیهم السلام را در روح و جان خود رشد دهند. افزون بر این مسلمانان با نذر در راه امام حسین علیه السلام و اهل بیت ایشان، به توسعه و رشد مجالس حسینی نیز کمک می‌کنند.

در تعریف نذر آمده است که انسان تصمیم بگیرد کار خیری را برای خدا به‌جا آورد یا کاری را که انجام‌ندادن آن بهتر است، برای خدا ترک کند.^۱ نذر به مجرد نیت منعقد نمی‌شود و باید برای آن صیغه نذر خوانده شود؛ صیغه آن نیز عبارتی است که مفاد آن قراردادن انجام یا ترک عمل بر عهده خود برای خداست؛ به این صورت که بگوید: «لله علیّ أن أصوم؛ برای خدا بر من است که روزه بگیرم». یا بگوید: «لله علیّ أن اترك...؛ برای خدا بر من است که... (فلان کار) را ترک کنم». ممکن است نذر با هر لفظ مترادف با «لله علیّ» نیز از هر زبانی منعقد شود؛ به‌ویژه برای کسی که زبان عربی را خوب نمی‌داند.^۲

تاریخچه نذر در قرآن

تاریخچه نذر برای خداوند متعال به بلندای یکتاپرستی است؛ از جمله در داستان نذر همسر عمران، مادر حضرت مریم علیها السلام که می‌فرماید: «إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي

* دانش‌آموخته حوزه علمیه قم، دکتری تاریخ اسلام.

۱. سیدروح‌الله موسوی خمینی، توضیح المسائل، ج ۲، ص ۶۰۹.

۲. همان، ص ۱۲۴ - ۱۲۵.

بَطْنِي مُحَوَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ؛^۱ چون زن عمران گفت پروردگارا آنچه در شکم خود دارم نذر تو کردم تا آزاد شده [از مشاغل دنیا و پرستشگر تو] باشد؛ پس از من بپذیر که تو خود شنوای دانایی».

همچنین در قرآن کریم پس از آنکه داستان تولد حضرت عیسی عَلَيْهِ السَّلَام نقل می‌شود، این فرمایش خداوند به حضرت مریم عَلَيْهَا السَّلَام آمده است: «فَإِنَّمَا تَرِيَنَّ مِنْ أَلْبَشِرٍ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا»^۲ پس اگر کسی از آدمیان را دیدی، بگو من برای [خدای] رحمان روزه نذر کرده‌ام و امروز مطلقاً با انسانی سخن نخواهم گفت.

نیز در قرآن کریم شاهد تداوم سنت حسنه نذر در عصر اسلامی هستیم. مفسران در شأن نزول سوره «انسان» ماجرای که درباره اهل بیت پیامبر عَلَيْهِمُ السَّلَام رخ داده است، اینگونه به ثبت رسانده‌اند: «ابن عباس می‌گوید: حسن عَلَيْهِ السَّلَام و حسین عَلَيْهِ السَّلَام بیمار شدند. پیامبر عَلَيْهِمُ السَّلَام با جمعی از یاران به عیادت‌شان آمدند و به علی عَلَيْهِ السَّلَام گفتند: ای ابوالحسن، خوب بود نذری برای شفای فرزندان خود می‌کردی، علی عَلَيْهِ السَّلَام و فاطمه عَلَيْهَا السَّلَام و فضه که خادمه آنها بود، نذر کردند اگر آنها شفا یابند، سه روز روزه بگیرند. چیزی نگذشت هر دو شفا یافتند؛ در حالی که از نظر مواد غذایی دست خالی بودند. علی عَلَيْهِ السَّلَام سه من جو قرض نمود، فاطمه عَلَيْهَا السَّلَام یک سوم آن را آرد کرد و نان پخت. هنگام افطار سائلی بر در خانه آمده، گفت: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ بَيْتِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمُ السَّلَام: سلام بر شما ای خاندان محمد»، مستمندی از مستمندان مسلمین هستم، غذایی به من بدهید؛ خداوند به شما از غذاهای بهشتی مرحمت کند، آنها همگی مسکین را بر خود مقدم داشتند و سهم خود را به او دادند و آن شب جز آب نوشیدند. روز دوم را همچنان روزه گرفتند و موقع افطار، وقتی که غذا را آماده کرده بودند [همان نان جوین] یتیمی بر در خانه آمد، آن روز نیز ایثار کردند و غذای خود را به او دادند [بار دیگر با آب افطار کردند و روز بعد را نیز روزه گرفتند]. در سومین روز اسیری هنگام غروب آفتاب بر در خانه آمد، باز هر کدام سهم غذای خود را به او دادند؛ هنگامی که صبح شد، علی عَلَيْهِ السَّلَام دست حسن عَلَيْهِ السَّلَام و حسین عَلَيْهِ السَّلَام را گرفته بود و خدمت پیامبر عَلَيْهِمُ السَّلَام آمدند و حضرت از وضعیت ایشان مطلع شد. در همین هنگام جبرئیل بر پیامبر عَلَيْهِمُ السَّلَام نازل شد و گفت: ای محمد عَلَيْهِمُ السَّلَام این سوره را بگیر، خداوند با چنین خاندانی به تو تهنیت می‌گوید. سپس سوره انسان را بر او خواند».^۳

۱. آل عمران: ۳۵.

۲. مریم: ۲۶.

۳. ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲۵، ص ۳۴۳ - ۳۴۴.

نذر برای امام حسین علیه السلام و نقش آن در گسترش و رشد مجالس حسینی ■ ۴۷

این روایت نشان از سفارش پیامبر صلی الله علیه و آله برای استفاده از این سنت حسنه برای رفع گرفتاری‌ها و برآورده شدن نیازهاست.

نذر برای امام حسین علیه السلام

نذر در راه عزاداری امام حسین علیه السلام مسئله‌ای است که در طول تاریخ در اقامه عزای حضرت سیدالشهدا علیه السلام مورد توجه دوست‌داران اهل بیت علیهم السلام بوده است و امروزه نیز با آن مواجه هستند. تعریف نذر برای غیر خدا به دوگونه بیان شده است:

اول: نذرکردن برای بندگان خدا به نیت تقرب و جلب رضایت آنان؛ (بدون توجه به خشنودی یا خرسندی خدا) روشن است چنین رفتاری، نوعی شرک و به منزله بت پرستی و باطل است.

دوم: نذر عملی خدا پسندانه به دلیل تقرب به خدا و جلب رضایت او و هدیه ثواب آن به یکی از اولیای الهی است تا از این رهگذر خشنودی خدا به دست آید. بی شک نذرکردن با چنین قصد و نیت پاک، امری پسندیده و درخور ستایش است.^۱

این نوع نذر که مردم آن را وسیله‌ای برای جلب رضایت خدا در نظر می‌گیرند، درحقیقت مصداق عمل به دستورات خداوند در قرآن کریم است که می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ»^۲ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، پرهیزکاری پیشه کنید و وسیله‌ای برای تقرب به خدا انتخاب نمایید». بر همین اساس باید بر این نکته تأکید داشت نذر فقط برای رضای خداوند و به قصد بزرگداشت امام حسین علیه السلام باشد و نذر برای پرچم و امثال آن صحیح نیست، بلکه باید برای خدا و به قصد کمک به عزای صاحب پرچم یعنی امام حسین علیه السلام و یارانش باشد.^۳

در سینه، نیتم همه‌اش نذر تو حسین	حال عبادتم همه‌اش نذر تو حسین
روز ازل خدا گل من را که می‌سرشت	بنوشته قسمتتم همه‌اش نذر تو حسین
تا زنده‌ام برای شما سینه می‌زنم	نیرو و قوتم همه‌اش نذر تو حسین ^۴

۱. جعفر سبحانی، راهنمای حقیقت، ص ۱۷۱.

۲. مانده: ۳۵.

۳. ر.ک به: ناصر مکارم شیرازی، احکام عزاداری، ص ۹۹.

۴. شعر از محمد جواد شیرازی.

تشویق اهل بیت علیهم‌السلام به نذر و انفاق در عزاداری و بزرگ‌داشت امام حسین علیه‌السلام

آنچه میان مردم به‌ویژه در دوران معاصر با عنوان نذر برای امام حسین علیه‌السلام یا نذری دادن برای امام حسین علیه‌السلام رواج دارد، اعم از نذر اصطلاحی در فقه اسلامی است و دربرگیرنده انواع انفاق در راه امام حسین علیه‌السلام می‌شود و تأکید فقها بر لزوم به‌کاربردن لفظ مخصوص نذر برای وقوع نذر شرعی، خود دلیلی بر این مسئله است.

در سیره و سخن اهل بیت علیهم‌السلام مواردی متعددی به ثبت رسیده است که حضرات معصومین مردم را به هزینه‌کردن برای اقامه عزا و بزرگ‌داشت و زیارت امام حسین علیه‌السلام توصیه کرده‌اند و فضایل این کار مهم را برای مردم بیان فرموده‌اند.

امام صادق علیه‌السلام در پاسخ به ابن‌سنان که از حضرت درباره پاداش کسی که در راه امام حسین علیه‌السلام خرج کند، فرمودند: «يَا ابْنَ سِنَانٍ يُحْسَبُ لَهُ بِالذَّهْمِ أَلْفٌ وَ أَلْفٌ حَتَّى عَدَّ عَشْرَةً وَ يُرْفَعُ لَهُ مِنَ الذَّرَجَاتِ مِثْلُهَا وَ رِضَا اللَّهِ خَيْرٌ لَهُ وَ دُعَاءُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ وَ دُعَاءُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْأَيْمَةِ خَيْرٌ لَهُ؛^۱ برای هر دره‌می که شخص برای امام حسین علیه‌السلام هزینه کند، ده‌هزار برابر حساب می‌شود و به همین اندازه درجه او را بالا می‌برند؛ اما رضایت و خشنودی خدا از او و دعای پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ و امام علی علیه‌السلام و ائمه اطهار برای او بهتر از آن است».

امام صادق علیه‌السلام درباره ثواب کسی که خودش به هر دلیلی نمی‌تواند به زیارت برود؛ اما دیگری را با هزینه خود به زیارت می‌فرستد، فرمود: «يُعْطِيهِ اللَّهُ بِكُلِّ دِرْهَمٍ أَنْفَقَهُ مِنَ الْحَسَنَاتِ مِثْلَ جَبَلِ أُحُدٍ وَ يُخْلَفُ عَلَيْهِ أَضْعَافَ مَا أَنْفَقَ وَ يَصْرِفُ عَنْهُ مِنَ الْبَلَاءِ مِمَّا قَدْ نَزَلَ فَيُدْفَعُ وَ يُحْفَظُ فِي مَالِهِ وَ ذَكَرَ الْحَدِيثَ بِطَوْلِهِ؛^۲ در مقابل هر دره‌می که خرج کرده است، خداوند به قدر کوه احد به او حسنه می‌دهد و چند برابر هزینه‌ای را که متحمل شده، برای او باقی می‌گذارد و بلاهایی که نازل می‌شود را از او دور می‌گرداند و مال و دارایی او را حفظ می‌کند».

اهل بیت علیهم‌السلام در بزرگ‌داشت عزای سیدالشهدا علیه‌السلام تنها به توصیه و بیان فضایل این مهم بسنده نفرمودند، بلکه خود در این باره به انفاق و اطعام عزاداران اهتمام داشتند. یکی از فرزندان امام سجاد علیه‌السلام در این باره می‌گوید: «لَمَّا قُتِلَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ لَيْسَنَ نِسَاءً بَنِي هَاشِمٍ السَّوَادَ وَ الْمُسُوحَ وَ كُنَّ لَا يَشْتَكِينَ مِنْ حَرٍّ وَ لَا بَوْدٍ وَ كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ يَعْمَلُ لَهُنَّ الطَّعَامَ لِلْمَسَاتِمِ؛^۳

۱. جعفر بن محمد بن قولویه، کامل‌الزیارات، ص ۱۲۸.

۲. همان، ص ۱۲۹.

۳. ابوجعفر احمد بن محمد برقی، المحاسن، ج ۲، ص ۴۲۰.

نذر برای امام حسین علیه السلام و نقش آن در گسترش و رشد مجالس حسینی ■ ۴۹

هنگامی که حسین بن علی علیه السلام به شهادت رسید، زنان بنی هاشم لباس سیاه عزا پوشیدند و [هنگام عزاداری] اعتنایی به گرما و سرما نداشتند و علی بن حسین علیه السلام برای آنها غذا آماده می کرد تا بتوانند عزاداری کنند».

نذر برای امام حسین علیه السلام در دوران صفویه و قاجار

در عصر صفوی از تمام هزینه های عزاداری چند مورد اهمیت خاصی پیدا کرد و به سستی ماندگار تبدیل شدند که عبارت اند از: اطعام عزاداران؛ تهیه وسایل رفع تشنگی؛ تهیه وسایل روشنایی مساجد و تکایا. در این دوره اهدای شمع به مساجد به طور نذر مذهبی روایج یافت؛ به گونه ای که اکنون نیز در روز تاسوعا چهل شمع نذر برای برآورده شدن حاجت، شفاعت و طلب سلامت به چهل مسجد و حسینیه می برند و روشن می کنند.^۱

سیاحان خارجی در عهد صفوی نیز تقبل هزینه های عزاداری توسط مردم را گزارش کرده اند؛ از جمله فیگوئرا سفیر اسپانیا در دربار شاه عباس اول می نویسد: «یکی از علل اساسی خیرات و مبرات ایرانیان برای ساختن آب انبارها و نجات مردم از تشنگی توجه به تشنگی حسین علیه السلام و یارانش در روز عاشورا است».^۲

به گزارش سیاحان دیگر در شب های ماه محرم، عزاداران امام حسین علیه السلام در خانه های اطعام کنندگان شام می خوردند.^۳

در عصر قاجار نیز این رویه ادامه داشت؛ حتی شاهان و درباریان نیز به این امر اهتمام داشتند تا جایی که توسط مخالفان به ریاکاری متهم می شدند؛ برای نمونه در مورد محمدعلی شاه قاجار نوشته اند: «به بدی های او باید افزود نمایش های دین دارانه او را؛ زیرا همه ساله در دهه محرم تکیه برپا کردی، شب عاشورا با پای برهنه به کوچه ها افتاده به چهل مسجد [به عنوان نذر] شمع بردی».^۴

پس از عصر قاجار نیز مردم به این مسئله می پرداختند. هنری ماسه زبان شناس فرانسوی که در خلال سال های ۱۹۲۲ - ۱۹۵۴ میلادی به تناوب در ایران بوده است، در مورد مراسم روز اربعین می نویسد: «در این روز مراسم مفصلی برگزار می شود. اشخاص زیادی از روز عاشورا تا اربعین

۱. اصغر حیدری، تاریخ و جلوه های عزاداری امام حسین علیه السلام، ص ۸۱-۸۲.

۲. دن گارسیا دسیلوا فیگوئرا، سفرنامه فیگوئرا، ص ۳۰۹.

۳. ژان باتیست تاورنیه، سفرنامه تاورنیه، ص ۴۰۳.

۴. نک به: احمد کسروی، تاریخ مشروطه ایران؛ محمد ناظم الاسلام کرمانی، تاریخ بیداری ایرانیان، ج ۱، ص ۲۸۰.

سر خود را نمی تراشند و در این روز به عزاداری پایان می دهند؛ نیز در این روز اغلب مردم به احسان و صدقه می پردازند»^۱.

نقش نذر در توسعه و رشد مجالس حسینی

با توجه به تعالیم اهل بیت علیهم السلام و رفتار شیعیان در طول تاریخ، می توان گفت نذر در فرهنگ شیعیان تلاش برای کسب رضایت اهل بیت علیهم السلام و تقرب جستن و ابراز محبت به آنها و کسب ثواب از طریق مشارکت در برگزاری آیین های مذهبی به ویژه عزاداری عاشورا، از رایج ترین انگیزه های نذر بین شیعیان بوده است و مهم ترین مصادیق آن اطعام، زیارت، خدمت رسانی به دیگران، ساخت بناهای مذهبی، شرکت در آیین های عزاداری، انجام عبادات مستحبی، قربانی، وقف، برپایی سفره، صدقه و کمک به نیازمندان، نگارش کتاب یا سرودن شعر و سایر مواردی از این قبیل است.^۲

نذر به چهار صورت تأثیر فراوانی در رشد و توسعه مجالس امام حسین علیه السلام داشته است:

۱. ترویج محبت و اعتقاد به اهل بیت علیهم السلام

محبت به اهل بیت علیهم السلام یکی از وظایف مسلمانان در قبال پیامبر صلی الله علیه و آله است که قرآن آن را بر عهده مسلمانان گذاشته است و در این باره می فرماید: «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى؛^۳ بگو به ازای آن [رسالت] پاداشی از شما خواستار نیستم مگر دوستی درباره خویشاوندان».

اهل بیت علیهم السلام نیز مردم را به دوستی خود دعوت کرده اند و آن را عامل هم نشینی با خود در مراتب عالی بهشت بیان فرموده اند. امام رضا علیه السلام در این باره به ابن شیب می فرماید: «يَا ابْنَ شَيْبِ بْنِ سَرْكٍ أَنْ تَكُونَ مَعَنَا فِي الدَّرَجَاتِ الْعُلَى مِنَ الْجَنَّةِ فَاحْزَنُ لِحُزْنِنَا وَافْرَحْ لَفَرَحِنَا وَ عَلَيْكَ بَوْلَاتِنَا فَلَوْ أَنَّ رَجُلًا أَحَبَّ حَجْرًا لِحَشْرَةِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَعَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؛^۴ ای پسر شیب، اگر دوست داری در درجات عالی بهشت با ما باشی، برای اندوه ما اندوهگین و برای خوشحالی ما خوشحال باش. بر تو لازم است که دوستی ما را داشته باشی؛ زیرا اگر مردی سنگی را دوست

۱. محسن حسام مظاهری، تراژدی جهان اسلام، ج ۲، ص ۱۰۶۴-۱۰۶۵.

۲. سعید طاووسی مسرور و حمیدرضا ساری، فرهنگ سوگ شیعی، «مدخل نذر»، ص ۴۹۵-۴۹۶.

۳. شوری: ۲۳.

۴. محمد بن علی ابن بابویه، عیون اخبار الرضا علیه السلام، ج ۱، ص ۳۰۰.

داشته باشد، خدا او را روز قیامت با آن سنگ محشور خواهد نمود».

۲. تقویت معنوی افراد

نخستین اثری که نذر در رشد و توسعه مجالس امام حسین علیه السلام دارد، تقویت روح معنویت و خداجویی در نذرکننده است؛ همچنین انسان پس از ادای نذر در وضعیت خاصی قرار می‌گیرد که آن وفای به عهدی است که با خدای خود بسته است؛ در نتیجه موجب رضایت خداوند شده است؛ زیرا پروردگار عالم وفای به نذر را یکی از ویژگی‌های بندگان رستگار خود بیان فرموده است: «يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا»^۱ [همان بندگان که] به نذر خود وفا می‌کردند و از روزی که گزند آن فراگیرنده است می‌ترسیدند».

البته این اثر تنها منحصر به فرد نذرکننده نیست، بلکه افرادی را هم دربر می‌گیرد که شاهد رفتار این شخص در نذر و ادای آن هستند یا اینکه با توجه به نوع نذر ممکن است از نذر او بهره ببرند و آنان هم به انجام نذر برای خدا تشویق می‌شوند و می‌توانند به وسیله آن روحیه معنوی خود را تقویت کنند؛ همین مسئله سبب ترویج این سنت خداپسندانه است و در رشد و توسعه مجالس اباعبدالله تأثیرگذار است.

۳. تسهیل حضور مردم در مجالس امام حسین علیه السلام

هزینه برای مجالس اهل بیت علیهم السلام اگر از حد اعتدال خارج نشود، مورد توجه خاص اهل بیت علیهم السلام قرار می‌گیرد؛ به گونه‌ای که امیرالمومنین علیه السلام هنگام توصیف شیعیان به این نکته اشاره کرده و می‌فرماید: «وَيَفْرَحُونَ بِفَرَحِنَا وَ يَحْزَنُونَ بِحَزْنِنَا وَ يَبْدُلُونَ أَهْوَالَهُمْ وَ أَنْفُسَهُمْ فِينَا»^۲ شیعیان ما با خوشحالی ما خوشحال و با ناراحتی ما ناراحت می‌شوند و از جان و مال خود در راه ما هزینه می‌کنند». زیرا حداقل فایده این کار تسهیل حضور مردم در مراسم عزاداری است.

مجالس امام حسین علیه السلام تنها مجلس یادبود یا بزرگداشت یک شخصیت نیست، بلکه بستری است که در آن مبلغان دینی تعالیم اهل بیت علیهم السلام را برای مردم بازگو می‌کنند. این مجالس مورد تایید اهل بیت علیهم السلام است و بانیان و حاضران در آن مشمول دعای خیر معصومین علیهم السلام قرار می‌گیرند.

امام صادق علیه السلام به یکی از دوست‌داران خود به نام فضیل درباره این مجالس فرمود: «قَالَ لِفُضَيْلٍ:

۱. انسان: ۷.

۲. حسن بن علی ابن‌شعبه حرانی، تحف العقول، ص ۱۲۳.

تَجْلِسُونَ وَ تُحَدِّثُونَ؟ قَالَ: نَعَمْ، جُعِلْتُ فِدَاكَ. قَالَ: إِنَّ تِلْكَ الْمَجَالِسَ أُجِبُّهَا، فَأَخْبِرُوا أَمْرَنَا يَا فَضِيلُ، فَرَحِمَ اللَّهُ مَنْ أَحْيَا أَمْرَنَا؛^۱ امام صادق علیه السلام به فضیل فرمود: آیا شما گرد هم می‌آیید و از ما سخن می‌گویید؟ فضیل در پاسخ گفت بله فدایت شوم. امام فرمود: من این مجالس را دوست دارم. ای فضیل، امر [تعالیم] ما را زنده بدارید؛ خدا رحمت کند کسی را که امر [تعالیم] ما را زنده کند».

۴. ایجاد همدلی میان پیروان اهل بیت علیهم السلام

جلب توجه به امام حسین علیه السلام در روزگار کنونی که افزون بر رسانه‌های جمعی، رسانه‌های نوپدیدمانند نرم‌افزارهای پیام‌رسان و شبکه‌های اجتماعی در اختیار عموم مردم قرار گرفته است، دیگر در قالب همان محلی که نذر در آن انجام می‌شود باقی نمی‌ماند، بلکه به سایر شهرها و کشورها مخابره می‌شود و مردم سایر نقاط نیز شاهد همدلی پیروان اهل بیت علیهم السلام حول مراسمی می‌شوند که تحت عنوان نذر برای امام حسین علیه السلام انجام می‌شود. سالیانی است که مردم سراسر جهان با کمک همین رسانه‌های نوپدید شاهد همدلی دوست‌داران اهل بیت علیهم السلام در خدمات‌رسانی به زائران مراسم اربعین سالار شهیدان هستند.

فهرست منابع

قرآن کریم

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، عیون اخبار الرضا علیه السلام، تصحیح: مهدی لاجوردی، چ اول، تهران: نشر جهان، ۱۳۷۸ ق.
۲. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، تصحیح: علی اکبر غفاری، چ دوم، قم: جامعه مدرسین، ۱۳۶۳ ش.
۳. ابن قولویه، جعفر بن محمد، کامل الزیارات، تصحیح: عبدالحسین امینی، چ اول، نجف: دار المرتضویه، ۱۳۵۶ ش.
۴. برقی، احمد بن محمد بن خالد، المحاسن، تصحیح: جلال‌الدین محدث، چ دوم، قم: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱ ق.
۵. تاورنیه، ژان باتیست، سفرنامه تاورنیه، ترجمه ابوتراب نوری، اصفهان: کتابفروشی تأیید،

۱. عبدالله بن جعفر حمیری، قرب الاسناد، ص ۳۶.

۲. راز نذری هرساله بانوی اهل سنت: ماجرای خوابی عجیب در روز تاسوعا که حکم معجزه داشت؛ در:

۱۳۳۶ ش.

۶. حسام‌مظاهری، محسن، تراژدی جهان اسلام، چ اول، اصفهان: آرما، ۱۳۹۷.
۷. حمیری، عبدالله بن جعفر، قرب الإسناد، چ اول، قم: موسسه آل‌البیت علیهم السلام، ۱۴۱۳ ق.
۸. حیدری، اصغر، تاریخ و جلوه‌های عزاداری امام حسین علیه السلام در ایران با تکیه بر دوره صفویه، چ اول، تهران: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، ۱۳۹۱.
۹. سبحانی، جعفر، راهنمای حقیقت (پرسش و پاسخ پیرامون عقاید شیعه)، چ پنجم، تهران: مشعر، ۱۳۸۷.
۱۰. طاووسی مسرور، سعید و حمیدرضا ساری، «مدخل نذر»، فرهنگ سوگ شیعی، سرویراستار محسن حسام‌مظاهری، تهران: خیمه، ۱۳۹۵.
۱۱. فیگوئرا، دن گارسیا دسیلوا، سفرنامه فیگوئرا، ترجمه غلامرضا سعیدی، تهران: نشر نو، ۱۳۶۳.
۱۲. کسروی، احمد، تاریخ مشروطه ایران، تهران: نگاه، ۱۳۸۲.
۱۳. مکارم شیرازی، ناصر و جمعی از نویسندگان، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۶.
۱۴. _____ احکام عزاداری، تهیه و تنظیم مهدی دربانی، چ دوم، قم: انتشارات مدرسه امام علی بن ابی‌طالب علیه السلام، ۱۳۹۰.
۱۵. موسوی خمینی، سیدروح‌الله، تحریر الوسیله، چ سوم، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام، ۱۴۳۴ ق.
۱۶. _____ توضیح المسائل (محشی)، چ هشتم، قم: جامعه مدرسین، ۱۴۲۴ ق.
۱۷. ناظم‌الاسلام کرمانی، محمد، تاریخ بیداری ایرانیان، تهران: نشر آگاه و نوین، ۱۳۶۲.